

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ TARIM ANLAŞMASI VE TÜRKİYE

Ahmet AY*
Sinem YAPAR**

ÖZET

DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) Tarım Anlaşması, tarımsal ticarete dönük üç düzenleme getirmektedir. Bu düzenlemeler pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç desteklerle ilgilidir. DTÖ'nün getirdiği bu düzenlemeler, gelişme yolundaki ülkeleri, gelişmiş ülkelere oranla daha olumsuz yönde etkilemektedir. Ancak Anlaşmanın, tarım sektörünü serbestleştirme adına bazı olumlu yanları da mevcuttur. Çalışma bu düzenlemelerin Türkiye tarım politikaları ve tarımsal ticareti üzerindeki etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dünya Ticaret Örgütü, Tarım Anlaşması, Türk Tarımı.

ABSTRACT

Agricultural Agreement of the World Trade Organization (WTO) makes arrangements in three areas of agricultural trade. These arrangements made by WTO affects the developing countries negatively if compared with developed countries. The agreement also has some positive effects from the point of liberalization of agriculture. The objective of this work is to put forth the effects of these factors on Turkish agricultural policies and agricultural trade.

Keywords: World Trade Organization, Agriculture Agreement, Turkish Agriculture.

GİRİŞ

1929 buhranından sonra merkantilist politikalara yönelerek dünya ticaretini durma noktasına getiren (özellikle ABD gibi) gelişmiş bazı ülkeler, bu politikalarının sonucu olarak oluşan stoklar nedeni ile 1940'ların başında serbest ticaretin yararları üzerinde durmaya başlamışlardır.

Bunun da ötesinde savaşın bitiminde baş gösterecek ödeme güçlüklerinin tüm ülkeleri yeniden daha yoğun bir kambiyo kontrol uygulamasına iteceği ve bunun da uluslararası ticareti mevcut durumundan daha fazla kısıtlayacağı ve ekonomilerin yeniden kurulmasını engelleyeceği endişesi uluslararası ekonomik sistemin inşasına dönük çalışmalara hız kazandırmıştır (Turan;1980:83).

Bunun sonucu olarak daha II. Dünya Savaşı bitmeden, 1944 yılında ABD'nin Bretton Woods Kasabasında Bretton Woods Konferansı gerçekleştirilmiştir. Konferansın amacı iki savaş arasındaki dönemde karşılaşılmış olan sorunları göz önünde tutarak, dış ödemelerdeki dengesizliklere çözüm getirecek, kambiyo kurlarında istikrar sağlayacak (Brinard;1975:84), dünya ticaretinin serbestleşmesini ve uluslararası rezerv sorununu çözüme kavuşturacak (Alpar ve Ongun;1988:142), uzun vadeli uluslararası yatırımları yönlendirecek uluslararası kuruluşlar ile tam istihdamı sağlayacak bir ortamın sağlanmasıdır (Turan;1980:142).

Sistemin temel ilkeleri o tarihlerdeki ABD'nin tutumunu yansıtan "liberalizm" (uluslararası ticaretteki engellerin minimize edilmesi) ve "simetri"

---

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

** Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

(ülkeler arasında ayırım yapılmaması)dir (Ethier;1984:227). Bu düzeni ayakta tutacak üç temel kurumun oluşturulması amaçlanmıştır. Bunlar “Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD, Dünya Bankası)”, “Uluslararası Para Fonu (IMF)”, “Uluslararası Ticaret Örgütü(İTO)”dır.

İTO, Birleşmiş Milletler’in bir uzmanlık kurumu olarak, uluslararası ticareti serbestleştirmeyi, monopollerle mücadele etmeyi, mal talebini genişletmeyi, birincil mal anlaşmaları yoluyla bu malların piyasalarını istikrara kavuşturmayı ve ülkelerarası ticaret politikalarını koordine etmeyi amaçlamaktadır (Ertürk;1993:178). Ancak bu örgüt hayata geçirilememiş ve yerini bir anlaşma olan “Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)”na bırakmıştır.

GATT 1948’den 1995 yılına kadar sanayi mallarında küresel ticaretin kurallarını belirlemiş ve bu mallarda büyük ölçüde uluslararası ticareti serbestleştirme amacını gerçekleştirmiştir*. GATT’ta sadece “tarım istisnası” şeklinde konu edilen tarım sektörü, 1994 yılında tamamlanan Uruguay Turu ile serbestleşme sürecine girmiştir. Uruguay Turu sonrasında kurulan ve GATT’ın yerini alan DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) çerçevesinde, Tarım Anlaşması (TA) imzalanmış ve 01.01.1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Çalışmanın amacı TA’nın Türkiye tarım politikaları ve tarımsal ticareti üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır.

Çalışmada ilk olarak, TA’nın oluşumu, getirdiği düzenlemeler ve İleri Tarım Müzakerelerine değinildikten sonra, TA’nın Türkiye tarımına etkileri incelenecektir. Son olarak da sürmekte olan müzakereler çerçevesinde Türkiye’nin pozisyonu açıklanacaktır. Çalışma sonuç ve öneriler ile son bulacaktır.

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ TARIM ANLAŞMASI

Tarım Anlaşması’nın Oluşumu

Üretimin doğal koşullara bağlı olmasından kaynaklanan arz katılığı, tüketimin daha çok beslenmeye yönelik olmasından kaynaklanan talep katılığı, tarım piyasalarında fiyatın ve üretici gelirlerinde istikrarın oluşumunu güçleştirmektedir. Fiyat ve gelir istikrarsızlığı, sonuç olarak tarım kesimine yapılan müdahalelere temel oluşturmaktadır. 1960-1980 yılları arasında GATT tarafından gerçekleştirilen Dillon, Kennedy ve Tokyo Turlarında gündem dışı kalan tarım kesiminin, 1986 yılında başlayan Uruguay Turunda en kritik tartışma konusu olmasının temel nedeni, tarım piyasalarının bu istikrarsız özelliğidir (Şahinöz;2002:188). Bu özellik, 1980 sonrası dünya tarım piyasalarında sübvansiyonlar savaşına varan bir pazar mücadelesinin ve ticari karmaşanın yaşanmasına neden olmuş ve DTÖ’nün tarım ürünlerinde de serbest ticaret politikalarına yönelmesine ortam hazırlamıştır.

Uruguay Turu, büyük ölçüde ABD, AB (Avrupa Birliği) ve Cairns Grubu (Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, Arjantin, Brezilya gibi tarımsal üretimi çok büyük olan 14 ülke) ülkelerinin çekişmeleri ve pazarlıklarına sahne olmuştur.

---

* DTÖ ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ay, A. & Karaçor, Z. (2004). GATT’tan Dünya Ticaret Örgütüne.Yayınlanmamış Çalışma.

Özellikle, zengin doğal kaynakları ve tarımsal üretime elverişli iklim özellikleri sayesinde tarımsal üretimi büyük olan ve tarımda daha az korumacı bir politika izleyen Cairns Grubu ülkeleri, tarım ürünleri ticaretinin serbestleştirilmesini ve gelirlerini artırmayı amaçlamışlar, dolayısıyla, “karşılaştırmalı üstünlükler” teorisine dayanarak serbest ticareti savunmuşlardır. ABD de bu görüşün savunucusu olmuştur. Tarım sektöründe, ülke içi ve sınırdaki korumaları yüksek olan AB ve Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) gruplarındaki ülkeler ve Japonya, bu görüşe muhalefet etmiştir. Tura katılan 125 ülke, belli bir süre içinde, tarım sektörüne yönelik tarife dışı engellerin gümrük tarifelerine çevrilmesi, ihracata sağlanan sübvansiyonların azaltılması, desteklemelerin kaldırılması ve ithalatın artırılmasına ilişkin Marakeş Şartı çerçevesinde TA’yı imzalamıştır. 15 Nisan 1994 tarihli Marakeş Şartı’nın, TA’nın oluşumu dışındaki diğer sonuçları ise, DTÖ’nün kurulması ve diğer 28 anlaşmanın imzalanmasıdır**.

Tarım Anlaşması’nın Getirdiği Düzenlemeler

Toplamda 550 sayfayı bulan DTÖ anlaşmaları metninin 20 sayfasını oluşturan TA’da genel amaç anlaşmanın giriş kısmının ikinci paragrafında; “adil ve piyasa sistemine dayalı bir tarım ticaret sistemi oluşturmak ve reform sürecini destek ve koruma konusunda görüşmeler yoluyla ve güçlendirilmiş ve etkinleştirilmiş GATT kural ve disiplinleri yoluyla işletmek” (WTO;1995:1) olarak tanımlanmıştır. TA ile tarım sektöründe reform ve tarım politikalarının da piyasa mekanizması çerçevesinde oluşması hedeflenmiştir. Böylece tarımsal ürün ihracat ve ithalatı yapan ülkeler için “öngörülebilirliğin” ve “güvenliğin” sağlanması hedeflenmektedir (WTO;2003:1).

Uruguay Turunda imzalanan TA ile tarım dış ticaretinde tam bir serbestleşme sağlamaktan çok, serbest tarım ticaretini engelleyen korumacı politikaların belirlenmesi, kontrol altına alınması ve tarımsal alanda korumacılığın aşama aşama azaltılması hedeflenmektedir.

Gelişmiş ülke(GÜ), gelişmekte olan ülke(GOÜ) ve en az gelişmiş ülkelere(EAGÜ) farklı oran ve sürelerde taahhütte bulunabilme olanağı tanıyan DTÖ TA, üç alanda yeni düzenlemeler getirmektedir. Bu alanlar; pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç desteklerdir.

Pazara Giriş

Pazara giriş, tarımsal ürünler ithalatı üzerine uygulanmakta olan koruma oranlarının azaltılması ve tarımsal ürünler ithalatının sadece tarifelere konu

---

** Uruguay Turu’nu sonlandıran anlaşma Fas’ın Başkenti Marakeş’te imzalandığı için “Marakeş Şartı” adıyla anılmaktadır. Ancak resmi olarak Marakeş Şartı “Final Act of the 1986-1994 Uruguay Round”, başlığını taşımaktadır. Anlaşma metni 60 anlaşma ve karar ile toplam 550 sayfadan oluşmaktadır. Tarımla ilgili düzenlemeler ise, “Tarım Anlaşması (Agreement on Agriculture)” başlığı altında düzenlenmiş ve 21 madde ile 5 ekten oluşmaktadır. Geniş bilgi için bkz. http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e.htm.

olması ile ilgilidir. Anlaşma metninde dördüncü, beşinci maddeler ile beşinci ekte düzenlenmektedir (WTO;1995:1).

TA, tarım ürünlerinde uygulanan tarife dışı tüm tedbirlerin tarifeyle dönüştürülmesi (tarifikasyon) ve bu işlem sonucu ortaya çıkacak tarifeler dikkate alınmak suretiyle 1 Eylül 1986 tarihinde geçerli tarife oranları üzerinden (balıkçılık ürünleri hariç) indirim taahhüdünde bulunulmasını öngörmektedir. Buna göre tarife indirimleri konsolide oranlar üzerinden yapılmakta olup, GÜ'ler 6 yıllık bir takvimle her ürün için en az %15 ve basit ortalama olarak %36 oranında indirim taahhüdünde bulunurken, GOÜ'ler, bu oranların 2/3'sini (her bir tarım ürünü için %10, tarım ürünlerinin tümünde ise %24 oranında) uygulayacaklar ve indirim takvimini 10 yıla kadar uzatabileceklerdir (DTM,2002:1).

GOÜ'lere daha önce GATT taviz listelerinde yer almayan ürünlerde 1986 yılı hadlerinden daha yüksek oranları konsolide ederek indirime tabi tutabilmeleri imkanı tanınmıştır. "Tavan konsolidasyon" denen bu imkan, GÜ'lere tanınmamıştır. Öte yandan EAGÜ'lerin indirim taahhüdünde bulunmaları gerekmektedir. Anlaşma'da, tarife dışı engellere konu olan ürünlerde, ithalatın, temel dönem yurt içi tüketiminin en az %3 olmak üzere, %5 oranında artırılmasının yanında, ithalat artışının %5'in üzerinde olduğu tarife dışı engellere konu olan ürünlerde, mevcut artışın sürdürülmesi ve tarifekasyona konu olan ürünlerde, belirli bir miktar ve fiyat düzeyine göre harekete geçen, özel ithalat güvencelerinin oluşturulması da karara bağlanmıştır (Ertuğrul;2003:90).

İhracat Sübvansiyonları

Bu alan sübvansiyonlu ihracatların ve sübvansiyonlu ihracatların gerçekleştirilmesi için bütçeden yapılan harcamaların kısılması ile ilgili düzenlemeleri içerir. Anlaşmanın sekiz, dokuz, on, on bir ve on ikinci maddelerinde düzenlenmiştir (WTO;1995:1).

TA'da sübvansiyonlar üçlü bir ayrıma tabi tutulmuştur. Anlaşma'nın 2 no'lu ekinde yer alan ticaret üzerinde minimum bozucu etki yapan iç destekler, karşı önlem alınamayan sübvansiyonlardır (dava edilemeyen sübvansiyonlar). 2 no'lu ek hariç olmak üzere, ticaret bozucu iç destekler ile taahhüt listelerinde yer alan ihracat sübvansiyonlarının karşı üye ülkede ciddi zarar oluşturduğu durumlarda bu sübvansiyonlara karşı önlem alınabilmektedir (dava edilebilir sübvansiyonlar). Ülkelerin taahhüt listelerinde yer almayan, baz dönemde uygulanmayan ve daha sonra uygulamaya konulmuş ihracat sübvansiyonlarının tespiti halinde ise karşı önlem alınabilmektedir (yasaklanmış sübvansiyon) (DTM;2002:1). TA'nın 9. maddesi, ihracat sübvansiyonları kapsamında yer alan uygulamaları da açıklamaktadır (Resmi Gazete;1995:34).

TA uyarınca ihracat sübvansiyonları, bütçeden ayrılan sübvansiyon harcamalarının ve sübvansiyonlu ihracat miktarlarının azaltılması şeklinde indirim taahhüdüne tabidir. İndirim için esas olarak, 1986-1990 dönemi ve belli durumlarda uygulanmak üzere 1991-1992 dönemi alınmıştır. Anlaşma, GÜ'lerin sübvansiyon ödemelerinden kaynaklanan bütçe harcamalarının ve

Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ve Türkiye

sübvansiyonlu ihracat hacminin 6 yıl içerisinde sırasıyla %36 ve %21 oranında azaltılmasını öngörmektedir. GOÜ'ler için bu oranlar %24 ve %14, indirim için öngörülen süre ise 10 yıldır. GOÜ'lere ayrıca, tarım ürünlerini pazarlama maliyetlerini azaltmak amacıyla yaptıkları sübvansiyonları ve ihracata yönelik sevkiyat için daha elverişli iç taşıma koşullarını uygulayabilme imkanı tanınmıştır. Ayrıca Anlaşma'da, yeni sübvansiyonların oluşturulmaması, indirim taahhütlerinin ürüne özgü olması ve temel dönem boyunca ihracat sübvansiyonuna konu olmayan ürünlere, ihracat sübvansiyonu konulmaması konularına da yer verilmiştir (WTO;1995:1).

İç Destekler

Anlaşma'da sınırlama getirilen üçüncü konu olan iç destekleme alanındaki düzenlemeler, altıncı ve yedinci maddelerle düzenlenmiştir ve tarım sektörüne sağlanan desteklerin azaltılması ile ilgilidir (WTO;1995:1).

İç desteklerin hesaplanması temelde referans fiyatıyla iç fiyat arasındaki farkın üretim miktarıyla çarpımına dayanan "Toplu Destek Ölçümü" (TDÖ)'ne dayanmaktadır. İndirim taahhütlerinde, 1986-1988 yılı verileri baz olarak alınmaktadır. Destek düzeyinin durumunu saptayabilmek için her yıl "Cari Toplam TDÖ" hesaplanmaktadır. İç destekler indirim taahhütleri, baz yıldaki toplam TDÖ'ye göre yapılmaktadır. Bu indirim taahhütlerinin, söz konusu dönemde, GÜ'ler için %20, GOÜ'ler için ise %13 oranında gerçekleştirilmesi kabul edilmiştir. Bu indirimi, GÜ'ler 6 yıla, GOÜ'ler 10 yıla yayacaklardır. EAGÜ'ler için ise, herhangi bir indirim taahhüdü söz konusu değildir. Diğer yandan bir ülkenin üreticilerine her bir ürün için sağladığı destek, toplam ürün değerinin belli bir oranını (GÜ'ler için %5'ini, GOÜ'ler için %10'unu) geçmiyorsa, destekleme indirimi taahhüdü istenmemektedir ki, bu uygulamaya "de minimis" denilmektedir (WTO;1995:1).

Anlaşma'da iç destekler; yeşil, mavi ve kırmızı kutu olarak üç farklı kategoride değerlendirilmektedir.

- Yeşil Kutu: Yeşil kutu Anlaşma'nın 2.ci ekinde düzenlenmiştir. Bu grupta, tarım sektörü ve kırsal kesim için kamu kesimi tarafından yapılacak alt yapı hizmetleri, tarım için yapılacak bütün AR-GE hizmetleri, gıda güvenliği amaçlı kamu stokları, pazarlama ve tanıtım hizmetleri yer almaktadır. Bunların dışında üretimi doğrudan etkilemeyen ve üreticilere yapılan doğrudan gelir destekleri, tarımsal altyapı destekleri, çevresel ve bölgesel yardım programları altında doğrudan ödemeler şeklinde destekler de yer almaktadır. Bu iç desteklerin fiyatlara direkt müdahalesi olmadığından ve ticaret üzerindeki etkisi de minimal düzeyde

---

* TDÖ, indirim taahhüdü gerektirmeyen desteklerin dışında kalan, bir temel ürünün üreticisine ya da bir ürünle sınırlı olmadan tüm tarım üreticilerine yapılan yıllık desteğin parasal ifadesidir. Eğer bu destek ölçümü pratik nedenlerle uygulanıyorsa, onun yerine "eşdeğer destek ölçümü"nin kullanılması da olasıdır. Toplam TDÖ ise, bu iki desteğin birlikte hesaplanıp tek destek miktarıyla (tek formülle) ifade edilmesidir.

olduğundan, üye devletlerce uygulanmasında herhangi bir yasaklama veya kısıtlama yoktur (Karaca;2002:1).

- Mavi Kutu: Bu grupta ise tarımsal veya kırsal kesime yönelik geliştirme harcamaları, üretimi sınırlamaya yönelik dolaysız ödemeler girmektedir (Karaca;2002:1). Üretimi sınırlayan programlar çerçevesindeki doğrudan ödemeler, sabit alan ve verime veya baz üretim seviyesinin %85 veya daha azı üzerinden yapılıyorsa, canlı hayvan ödemeleri sabit sayıda baş üzerinden yapılıyorsa, iç desteği azaltmak için yapılan taahhüde tabi olmayacaktır (Resmi Gazete;1995:32-33). Bunun nedeni, bu gruba giren desteklerin de fiyatlara direkt müdahale etmemesidir.
- Kırmızı Kutu (Amber Kutu ya da Kehribar Kutu): Yeşil ve mavi kutuya girmeyen iç destekler bu gruba dahil edilmiş olup, üye ülkelerce uygulanmaları yasaklanmıştır. Kırmızı kutu önlemleri olarak belirlenen ve indirim tabi tutulan desteklerden, “de minimis” oranının altında olanlar, GOÜ'lere yönelik olarak tarımsal ve kırsal kalkınmayı desteklemek amacıyla yatırım sübvansiyonları, düşük gelirli üreticilere yönelik önlemler, uyuşturucu madde elde edilen bitkilerin ikamesini teşvik edici iç destekler ve üretimin kısıtlanması amacıyla doğrudan ödeme şeklindeki önlemler, indirim tabi olmaksızın uygulanmasına izin verilen istisnaları teşkil etmektedir. Bu önlemlerden sonucunu oluşturan üretimi kısıtlayan doğrudan ödeme şeklindeki önlemler mavi kutu önlemleri olarak adlandırılmaktadır (Sakarya;2003:1).

Yukarıda açıklanan taahhüt alanları ile ilgili oranlar aşağıda yer alan Tablo 1'de toplu şekilde gösterilmiştir.

Tablo 1. TA Taahhüt Oranları

	GÜ'ler (6 Yıl: 1995-2000)	GOÜ'ler (10 Yıl: 1995-2004)
Tarifeler		
Bütün tarım ürünlerinde ortalama indirim	-%36	-%24
Her bir ürün için minimum indirim	-%15	-%10
Yurtiçi Destekler		
Sektörel bazda toplam desteklerde indirim(temel dönem 1986-1988)	-%20	-%13
İhracat		
Yardımların değeri	-%36	-%24
Desteklenen miktar(Temel dönem:1986-1990)	-%21	-%14

Kaynak: WTO (2003). Agriculture: Fairer Markets for Farmers. İnternette 07.06.2005 tarihinde elde edilmiştir: http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm3_e.htm.

İç destekler için baz yıllar olarak kabul edilen 1986-88 döneminde iç destek için ayrılan kaynak miktarı ortalama 234 milyar \$ iken, bu değer 1995 yılında 282 milyar \$, 1997 yılında da 232 milyar \$ olmuştur. Ayrılan kaynak miktarında önemli bir değişiklik olmazken, indirim taahhüdü bulunmayan mavi kutu tedbirleri ile ulusal yiyecek yardımları, altyapı ve yerel hizmetler, çevre gibi iç teşvik tedbirlerinin yer aldığı yeşil kutu harcamalarında artışlar olmuştur.

Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ve Türkiye

Örneğin, baz yıllarla karşılaştırıldığında 1995-1998 döneminde ulusal yiyecek yardımı programları için ayrılan kaynaklar ABD’de yıllık ortalama 18 milyar \$ artış göstermiştir (Karaca;2002:1).

Buna karşılık yasaklanan kırmızı kutu tedbirleri için daha az kaynak kullanıldığı görülmektedir. DTÖ 2000 yılı yıllık raporundan yararlanılarak hazırlanan bir çalışmada, OECD üyesi ülkelerin tarım desteklerinin 1999 yılına göre 2000’de 356 milyar \$’dan 237 milyar \$’a gerilediği tahmin edilmiş, gerilemenin kaynağı, temel tarım politikası değişikliklerine değil, dünya fiyatlarının yüksek seyretmesi ve döviz kuru hareketlerine bağlanmıştır. Aynı çalışmada üretici desteklerinin de 274 milyar \$’dan 246 milyar \$’a gerileyerek toplam tarım gelirinin %34’ünü oluşturduğu ve bu desteğin %36’sının AB, %24’ünün Japonya ve %20’sinin ABD tarafından sağlandığı belirtilmiştir (Anonim;2002:1).

TA tarafından yasaklanan iç destek tedbirleri için GÜ’lerin ayırdığı kaynaklar azalırken, yeşil ve mavi kutu kapsamında uygulanan iç destek tedbirleri için daha fazla kaynak ayrılmış, bu destek tedbirlerinin üretim ve ticaret üzerindeki bozucu etkileri nedeniyle Anlaşma’da öngörülen sonuçlara ulaşılamamıştır. Günümüzde AB başta olmak üzere diğer GÜ’lerin uygulamakta olduğu yoğun sübvansiyon ve korumacı politikalar tarım ürünleri ticaretini olumsuz etkilemektedir. GÜ’ler, “tarımın çok fonksiyonluluğu” kavramını, bir korumacılık kılıfı gibi kullanmakta ve mavi-yeşil kutularda yaptıkları artışları buna göre açıklamaktadırlar (Potter-Burney;2002:45). Bunun nedeni Uruguay Tur’una kadar gerçekleştirilen uluslararası tarım ürünleri ticaretinin GATT kapsamına alınmaması olarak nitelendirilse de asıl neden, DTÖ’nün yaptırım gücünün zayıflığı ve uygulanan politikaların esnekliğidir.

Aşağıda yer alan Tablo 2 ve Tablo 3 incelendiğinde, yukarıda ifade edilen yeşil kutu önlemlerindeki artış açık olarak görülebilmektedir. Örneğin AB’de 1995’de 24.188 ve 1996’da 26.579 milyon \$ olan yeşil kutu önlemlerinin tutarı, 1999’da 29.694 milyon \$’a yükselmiştir. Ayrıca AB’de, yasaklanan kırmızı kutu önlemleri de yüksek miktarlarda uygulanmaktadır. ABD’de yeşil kutu önlemlerine 1995’de, yani TA’nın olduğu yılda 46.041 milyon \$ iken, 1999’da 49.749 milyon \$’a yükselmiştir. 1999 itibarı ile en yüksek yeşil kutu önlemleri ABD’de uygulanmaktadır. Tarımda serbestleşme yanlısı bir ülke olan Kanada’da dahi bu tür önlemlerde 1999’da, 1995 yılına göre, az da olsa artış olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Bazı Ülkelerce Uygulanan İç Destek Miktarları (1999) ile İhracat Sübvansiyonu Miktarları (1998) (Milyon \$)

KONU	AB	ABD	Japonya	Kore Cu.	İsviçre	Norveç	Kanada
Kırmızı Kutu	47.318	16.862	6.705	1.305	2.258	1.383	631
De Minimis	304	7.435	292	409	-	-	741
Mavi Kutu	19.558	-	831	-	-	984	-
Yeşil Kutu	29.694	49.749	24.081	4.590	2.190	548	1.177
İhracat Sübvansiyonları	5.835	147	0	3	292	77	0

Kaynak: WTO (2004). WTO Agriculture Negotiations, The Issues and Where We Are Now?, İnternette 07.06.2005 tarihinde elde edilmiştir: http://www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/agnegs_bkgnd_e.doc.

Tablo 3: Bazı Ülkelerce Uygulanan Yeşil Kutu Önlemlerinin Miktarları (Milyon \$)

Üye Ülkeler	1995	1996	1997	1998	1999
AB	24.189	26.580	-	-	29.694
ABD	46.041	51.825	51.246	-	49.749
Japonya	32.859	25.020	21.612	-	24.081
Kore Cu.	5.174	6.443	6.093	3.828	4.590
İsviçre	2.300	2.404	2.128	2.190	2.190
Norveç	647	638	520	515	548
Kanada	1.539	1.466	-	-	1.177

Kaynak: WTO (2000). Gren Box Measures. İnternette 19.06.2005 tarihinde elde edilmiştir: http://www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/ngs2_e.doc

Buraya kadar yapılan açıklamalardan küreselleşmenin öncü kuruluşlarından olan DTÖ çatısı altında gerçekleştirilen TA'nın, tarım ürünlerinin de uluslararası piyasalarda piyasa ekonomisi kurallarına göre alınıp satılmasını öngördüğü ifade edilebilir. Bu durum Katırcıoğlu'na göre (Katırcıoğlu;2002:1); “Yüksek verimlilik ve dolayısıyla gelişmiş-güçlü tarımsal yapıya sahip ülkelerle, düşük verimlilik ve az gelişmiş tarımsal yapıya sahip ülkelerin, bir başka deyişle farklı sıklıklerdeki yarışmacıların aynı minderde güreşmesi anlamına gelecektir ve bunun olası sonuçlarını öngörmek için ise kahin olmaya gerek bulunmamaktadır”.

İleri Tarım Müzakereleri

Uruguay Turu sonrası “dünya tarım politikalarında, daha az devlet, daha çok piyasa ifadesiyle özetlenebilen liberal eğilimler etkili olmaya başlamıştır”(Şahinöz;2003:1). Bu amaçla TA'nın imzalanması ile; ülkelerin uluslararası tarım ürünleri ticaretinden daha fazla pay almak amacıyla pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç destek alanlarında uyguladıkları korumacı önlemler tamamen ortadan kaldırılmamış olmakla birlikte sınırlandırılmış ve

tarım ürünleri ticaretinin serbestleştirilerek karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı bir tarım ticareti oluşturulması için ilk adım atılmıştır.

TA'nın 20. maddesi, reform sürecinin devamı başlığı altında uzun dönemde amacın yapısal reformların sonucu olarak tarımsal üretim ve ticareti bozan yurtiçi destek ve korumalarda kapsamlı ve kalıcı indirimler olduğunu belirtmektedir. Böylece piyasaya mekanizmasına dayanan tarımsal ticaret sisteminin kurulması sağlanacaktır. Bunun için anlaşma reform sürecinin devam ettirilmesi amacıyla 5 yıllık geçiş döneminin bitmesinden bir yıl önce "İleri Tarım Müzakerelerinin" başlatılmasını öngörmektedir (WTO;1995:1). İleri Tarım Müzakereleri, DTÖ'nün iki yılda bir yapmakta olduğu Bakanlar Konferansının üçüncüsünde, 19 Kasım-3 Aralık 1999 tarihlerinde Seattle'da başlatılmış, ancak, görüşmeler, diğer alanlar yanında, özellikle tarım alanında yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle tamamlanamamıştır. Aynı başarısızlık, Doha ve Cancun'da gerçekleştirilen dördüncü ve beşinci Bakanlar Konferanslarında da sergilenmiştir.

Yapılan çeşitli görüşmelerde ve son üç Bakanlar Konferansında (1999-Seattle, 2001-Doha ve 2003-Cancun), AB, ABD ve Japonya ileri tarım müzakereleri konusunda uzlaşmaz bir tavır sergilemişlerdir. Örneğin "ABD pamuk üreticisine sağladığı sübvansiyonlardan -ki fakir ülkelerdeki üreticiler üzerinde çok olumsuz etkileri olmuştur- vazgeçmezken, Japonya'da bebek muamelesi yaptığı çiftçilerinin durumunu korumak için sübvansiyonlara devam etmektedir. Aynı şekilde AB'de reform yolundaki heyecanlı gayretine rağmen hala en büyük çiftçi sübvansiyoncusu konumundadır"(Yayla;2003:161).

İleri Tarım Müzakereleri çerçevesinde bu güne kadar atılan en somut adım, 31 Temmuz 2004 tarihinde Cenevre'de imzalanan çerçeve niteliğindeki anlaşmadır. Açıklamaya göre, kabul edilen Çerçeve Karar, uluslararası ticaretin "daha fazla" serbestleştirilmesi için temel bir yapıyı oluşturmayı hedeflemektedir. Cenevre 2004 Çerçeve Anlaşması'nın tarım alanında aldığı kararların özeti şöyledir (DTM;2004a:1):

- İç desteklere dair genel prensip, ticareti bozucu olduğu kabul edilen desteklerde önemli ölçüde indirim gerçekleştirilmesi ve iç desteklerin yüksek miktarda uygulandığı ülkelerde yüksek oranda indirime gidilmesidir.
- Çerçeve metin, indirime yönelik bir müzakere sürecine işaret etmektedir. Ancak GOÜ'ler açısından bu müzakerelerde özel ve lehte muamelenin dikkate alınacağı ve düşük gelirli çiftçilere "de minimis" kapsamında yapılan desteklerin indirimden muaf tutulması bir esneklik olarak ortaya konulmaktadır.
- Mavi kutu ile ilgili olarak, mevcut TA'da yer alan tanım genişletilerek mavi kutu önlemlerinin üretim şartı aranmaksızın kullanılabilmesi öngörülmekte; ayrıca ilave bazı kriterlerin de tartışılabileceği ifade edilmektedir. Ayrıca Mavi Kutu kapsamındaki uygulamaların, ilgili üye ülkenin toplam tarımsal üretiminin %5'i ile sınırlı tutulması kararlaştırılmıştır.

- Yeşil Kutu ile ilgili olarak uzun süredir uygulanan önlemlerin sürdürülmesi şeklindeki yaklaşım metne yansıtılmıştır. Bununla birlikte bu tür önlemlerin ticareti bozucu etkilerinin ortadan kaldırılması ya da en az düzeye indirilmesini teminen kriterlerin gözden geçirilmesi öngörülmektedir.
- Metinde ihracat sübvansiyonları ile eş etkili uygulamaların, müzakere sürecinde belirlenecek makul bir tarihte ortadan kaldırılması karar altına alınmaktadır. Kaldırılması öngörülen sübvansiyonlar arasında ihracat kredilerinin ihracat sübvansiyonu özelliği taşıyan unsurları, gıda yardımları ile kamu iktisadi teşekküllerinin faaliyetleri yer almaktadır. İhracat sübvansiyonları altında GOÜ'lere yönelik özel ve lehte muamele hükümlerine de yer verilmektedir. Bu çerçevede GOÜ'lerin ihracat sübvansiyonlarını GÜ'lere oranla daha uzun bir süre içinde kaldırmaları öngörülmektedir. GOÜ'lere sağlanan bir diğer kolaylık ise Anlaşmanın 9.4 maddesinde* yer alan esnekliğin, ihracat sübvansiyonları kaldırıldıktan ve getirilen kurallar tamamen uygulandıktan sonra, bir süre daha uygulamada kalması ve üzerinde uzlaşılacak makul bir süre içinde kaldırılmasıdır.
- Pazara giriş alanında, metin, esaslı bir tarife indirimini amaçlamaktadır. Buna göre; yüksek tarifelerden yüksek oranda ve tüm ürünlerde indirim yapılması öngörülmektedir.
- Müzakerelerle belirlenmesi öngörülen uygun sayıda tarife satırı ile sınırlı tutulacak olan hassas ürünlerin GÜ/GOU ayrımı yapılmaksızın, ülkeler tarafından belirlenmesi hükme bağlanmaktadır. Ancak bu ürünler için de esaslı bir indirim öngörülmektedir.

Kabul edilen bu Çerçeve Karar, uluslararası ticaretin daha fazla serbestleştirilmesi için temel bir yapıyı oluşturmayı hedeflemekte ve bu amaçla, serbest ticareti bozucu nitelikteki tarımsal desteklerin azaltılmasını, ticarete haksız rekabete neden olan ihracat teşviklerinin belirlenecek bir süre sonunda kaldırılmasını ve tarım ürünleri pazarının korunmasına yönelik gümrük vergilerinin (yüksek vergilerin daha fazla, düşük vergilerin daha az oranda) azaltılmasını öngörmektedir.

Ayrıca Karar'da, çalışmaların, Hong Kong'ta yapılacak IV.cı Bakanlar Konferansı'nın yapılacağı 2005 Aralık ayına kadar devam ettirilmesi ve Konferans'ta kabul edildikten sonra yürürlüğe konulması karara bağlanmıştır(DTM;2004a:1).

Görüldüğü gibi Cenevre 2004 özünde, Uruguay Turu ve DTÖ'nün ilk öngörülmesi doğrultusunda kararlar almış, her üç alanda da indirimlerin daha fazla

---

* Madde:9.4, tarım ürünleri ticaretinde promosyon ve danışmanlık hizmetleri dışında kalan, kalitenin yükseltilmesi, işleme, diğer dönüşüm maliyetleri, taşıma ve uluslararası nakliye masrafları gibi maliyet unsurlarını düşürmek üzere verilen sübvansiyonlar ile ihraç edilecek ürünlerin yurt içi taşımalarının devlet tarafından düşük fiyatla yapılması şeklindeki sübvansiyonların GOÜ'ler açısından indirime tabi uygulamalar kapsamında değerlendirilmeyeceğini hükme bağlamaktadır (DTM;2004a:1).

artırılmasını getirmiştir. Şimdi önemli olan Cenevre 2004'ün GOÜ'lere, özelde de ülkemize ne gibi etkiler yapabileceğini doğru değerlendirmek ve doğru tasarımlar oluşturmaktadır.

TARIM ANLAŞMASI'NIN TÜRK TARIM SEKTÖRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Türkiye DTÖ'nün kurucu üyeleri arasında yer almakta, DTÖ anlaşma ve uzlaşmalarından kaynaklanan her türlü taahhütlerini ve bildirim yükümlülüklerini yerine getirmekte ve DTÖ çerçevesindeki çeşitli anlaşmaların öngördüğü mevzuat düzenlemelerini yapmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye tarafından sürdürülen dış ticaret mevzuat çalışmalarında DTÖ anlaşmalarından kaynaklanan taahhüt ve yükümlülükler dikkate alınmaktadır (DPT;2000:91). Sanayi ürünlerinde yükümlülüklerini yerine getirmiş olan Türkiye, en önemli sonucu DTÖ'nün kurulması olan Uruguay Tur'unda oluşturulan ve imzalanan TA'ya taraf olmuş ve Anlaşma 25 Şubat 1995 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Pazara Giriş Alanındaki Etkiler

Türkiye, GOÜ statüsünde bir ülke olması* nedeni ile, 10 yıl içerisinde, her bir tarım ürünü için %10, tarım ürünlerinin tümünde ise ortalama olarak %24 oranında indirim yapma taahhüdünde bulunmuştur. Türkiye, ithalatında hassasiyet arz eden ve bu nedenle (GOÜ'lere tanınan) tavan konsolidasyon imkanından yararlanan mallar (et, süt, tahıl ve şeker ürünleri**) dışında bütün tarife pozisyonlarında 1 Eylül 1986'da geçerli olan tarife oranlarını indirim esas almıştır.

Diğer yandan, Türkiye balıkçılık ürünleri hariç, tarım ürünlerinin tamamını DTÖ'ye konsolide etmiş ancak, AB'nin Ortak Gümrük Tarifesi(OGT) hadlerini en düşük tarife haddi olarak uygulama hakkını saklı tuttuğunu bildirmiştir (DTM;2002:1). Ayrıca Türkiye, "tarım ürünleri ithalatında tarife dışı engeli bulunmadığından tarifasyona gitmemiş, bunun sonucu olarak asgari ve cari giriş kotaları için taahhütte bulunmamış ve dolayısıyla özel koruma imkanlarından yararlanamamıştır"(Çakmak ve Akder;1999:4). Bunun nedenleri; Türkiye'de 1980'den itibaren uygulanmakta olan liberal politikaların, büyük ölçüde serbestleşme sağlaması ve AB ile yapılan Gümrük Birliği(GB) Kararı'dır.

Aşağıda yer alan Tablo 4'de, Türkiye'nin pazara giriş alanında, tarımsal ürün grupları için taahhüt ettiği tarife oranları yer almaktadır. Tabloda koyu punto ile belirtilen tarife numaraları ana ürün gruplarıdır ve taahhüt oranları ortalama olarak verilmiştir. Diğer ürünler ise alt ürün grupları olmakla birlikte, ürün bazındaki indirim taahhütlerini yansıtmaktadır.

* DTÖ Tarım Anlaşması çerçevesinde ülkeler statülerini kendileri belirlemektedirler. Sadece EAGÜ'ler Birleşmiş Milletler kriterlerine göre belirlenmektedir. GOÜ statüsü, Türkiye'nin kendi tercihidir ve DTÖ tarafından kabul edilmiştir.

** Bkz. Tablo 4.

Tablodan görüldüğü gibi, Türkiye hayvancılık ürünleri (özellikle sığır, domuz, koyun, keçi eti ve sakatları), süt ürünleri, tahıllar, şeker ve tütün gibi ürünlerde yüksek gümrük vergileri taahhüt ederek, bu ürünlerde tavan konsolidasyona gitmiştir. Bunun nedeni, yerli üreticileri koruma isteğidir. Yüksek oranlarda yapılmış olan konsolidasyonun bir anlamda gıda güvenliğini korumaya yönelik bir amacı olduğu da söylenebilir. Bitkisel yağlar, pamuk ve bazı sebzeler gibi net ithalatçı olunan ürünlerde ve ihracata dönük sanayi malları tarife oranlarında yüksek indirim tercih edilmiştir.

Tablo 4. TA Tarife Oranları - Türkiye (%)

Tarife No.	Ürün Grupları	Temel Yıl Oranı (1986)	2004 Üst Sınırı
01	Canlı hayvan	43.5	37.6
02	Et ve diğerleri	195.1	175.3
02.01-02.06	Sığır, domuz, koyun, keçi eti (taze veya soğutulmuş) ve sakatları	250.0	225.0
04	Süt mamulleri ve diğerleri	131.5	117.2
04.01-04.05	Süt ürünleri (süt, krema, yoğurt, tereyağı,...)	200.0	180.0
05	Diğer et ürünleri	21.0	10.6
06	Ağaç, kök, çiçek ve diğerleri	33.0	28.8
07	Yenilebilir sebze, kök ve yumru	35.6	30.0
08	Yenilebilir meyve ve sert kabuk	64.1	53.4
09	Kahve, çay ve diğerleri	85.3	56.8
10	Tahıllar	161.1	145.0
10.01-10.05	Makarnalık buğday ve mahlut, çavdar, arpa, yulaf, mısır	200.0	180.0
11	Değirmencilik Mamulleri	50.4	43.3
12	Yağlı tohumlar, tohum, saman	34.1	22.1
13	Besin ve diğer sebze müstah.	59.5	29.7
14	Diğer sebzeler	41.3	16.9
15	Hayvansal ve bitkisel yağlar	40.6	29.4
16	Et ve balık mamulleri	90.3	82.1
17	Şeker ve mamulleri	113.1	90.7
17.01	Kamış/pancar şekeri ve kimyaca katı saf sakaroz	150.0	135.0
18	Kakao ve mamulleri	69.2	51.0
19	Tahıl, un, süt mamulleri	64.1	55.4
20	Sebze ve meyve mamulleri	73.8	59.6
21	Diğer yenilebilir mamuller	70.5	51.4
22	Alkollü ve alkolsüz içki	87.6	70.7
23	Gıda endüstrisi kalıntıları	11.3	10.0
24	Tütün ve mamulleri	150.0	113.1
24.02.20-90	Tütün içeren sigaralar ve diğerleri	200.0	156.0
52.01	Pamuk (ham)	10.0	6.0

Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ve Türkiye

52.02	Pamuk artığı	20.0	12.0
52.03	Pamuk (taranmış)	20.0	12.6

Kaynak: 1)TKB (2003). 2002 Tarifeleri. T.C. Tarım ve Köyşleri Bakanlığı'ndan 26.11.2004 tarihinde elde edilmiştir. 2) Çakmak, E., Kasnakoğlu, H. & Akder, H. (1999). Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye. İstanbul: TÜSİAD Yayını. s.82.

DTÖ'ye Türkiye'nin üyeliğinin başladığı 1995 yılından 2004 yılına kadar %24 düşürülmesi taahhüdünde bulunulan tarım ürünleri gümrük vergilerinin, bu taahhüde yönelik olan son indirimi 2004 yılında %2,4 oranında gerçekleştirilmiştir(Çıplak ve Yücel;2004:1).

02 tarife no'lu et ve diğerleri ürün grubunda yer alan, 02.01-02.06 tarife no'lu sığır, domuz, koyun, keçi eti ve sakatatları en yüksek oranda tavan konsolidasyona gidilen ürünlerdir ve tarife oranı %100'ü aştığı için uygulanan tarife oranları mega-tarifiedir. Bu hayvansal ürünlerde örneğin 2002 yılında ürün bazında uygulanabilecek olan tarife oranı %230 iken, uygulanan tarife oranı %227.5'dir (TKB;2003:1) ve yukarıda belirtildiği gibi 2004 yılı Ocak ayında yapılan son indirimle birlikte taahhüt oranı olan %225'e indirilmiştir.

Tablo 5'de görüldüğü gibi, ortalama tarife oranlarında tarım ürünleri için 1994 yılına göre bir yükselme vardır. Bunun nedeni ise, tarım sektörünün hassasiyeti nedeniyle koruma oranlarını Türkiye'nin birçok üründe DTÖ pazara giriş tarife taahhütlerinin en üst seviyesine çıkarmış olmasındandır.*

Tablo 5. Türkiye Tarım Ürünleri Ortalama Tarife Oranları (%)

Yıllar	AB ve EFTA Ülkeleri İçin	Diğer Ülkeler İçin
1994	43,64	46,03
1995	31,23	34,58
1996	46,93	49,55
1997	50,60	51,60
1998	52,90	53,10
1999	52,00	53,10
2000	56,50	57,60
2001	55,60	56,60
2002	54,70	55,70
2003	54,40	55,40
2004	54,60	55,60

Kaynak: DTM (2004b). Türkiye Tarım Ürünleri Ortalama Tarife Oranları. T.C. DTM İthalat Genel Müdürlüğü'nden 26.11.2004 tarihinde elde edilmiştir.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gıda Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu Et ve Et Ürünleri Sanayii Alt Komisyon Raporu'nda yer alan bir ifadeye göre; "Türkiye'de gerek üretim gerekse pazarlama aşamasında parasal desteklerin yetersizliği üretim maliyetinin ve dolayısıyla satış fiyatlarının yüksek düzeyde oluşmasına yol açmakta ve bu durum DTÖ nezdinde bağlı tarife

* Bütün fasıllar itibarıyla 2002, 2003 ve 2004 yıllarına ait tarım ürünlerinde uygulamakta olduğumuz tarife oranları konusundaki detaylı bilgi için bkz. <http://www.dtm.gov.tr/ithalat/mevzu/ithmevzu/ithrejkarari/listeler%20onsayfa.htm>.

oranlarının en yüksek hadleri ile korunmakta olan sığır eti sektöründe, gümrük korumalarının yetersiz kalmasına neden olmaktadır”(DPT;2001a:68). Başka bir ifade ile dünya fiyatlarındaki düşüşle aynı zamanda uygulanan yüksek iç fiyat politikaları mega-tarifelerin sağladığı korumanın bile yetersiz kalmasına neden olabilmektedir.

1999 yılında Türkiye’de süt ve süt ürünlerinde uygulanmakta olan gümrük vergi oranları %50-%140 arasında değişmekteydi. Başka bir ifade ile, DTÖ’ye taahhüt edilmiş olan en üst gümrük vergi tarife oranlarının (2004 yılı için %180) oldukça altında uygulanmaktaydı. 2000 yılı için Resmi Gazete’de yayımlanan gümrük vergi oranları, DTÖ’ye verilen taahhütler de dikkate alınarak artırılmış ve böylece süt ürünlerinde koruma oranları yükseltilmiştir. Bu uygulama ile birlikte gümrük vergileri, %80-%170 oranları arasında değişmiştir (DPT;2001b:22.). 2002 yılı itibariyle ise, 04.01-04.05 tarife no’ları aralığında yer alan süt ürünleri için uygulanmasında sakınca bulunmayan ortalama oran %184 iken, uygulanan tarife oranı %67-%170 arasında gerçekleşmiştir (TKB;2003:1).

Şeker mamullerinde de et ve süt ürünlerine benzer bir durum ortaya çıkmıştır. Tablo 4’te görüldüğü gibi, tavan konsolidasyon hakkından yararlanan 17.01. tarife no’lu şeker pancarı vb.’de 1986 yılında uygulanan tarife oranı %150’dir ve bu oran 2004 yılında %135’e indirilmiştir. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gıda Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu Şeker Sanayii Alt Komisyon Raporu’na göre; “DTÖ taahhütleri gereği %135’e kadar düşmüş olan vergi oranları, dünya borsa fiyatlarında belirgin bir çıkış kaydedilmemesi durumunda ithalata karşı iç piyasayı korumada yetersiz kalabilecektir. Şekerde yaşanan dünya fiyatlarındaki düşüş seyrine paralel olarak ithal maliyetleri 1995, 1996, 1997 ve 1998 yıllarında sırasıyla 471,1 - 406,1 - 407,2 ve 379,4 US\$/ton düzeyinde gerçekleşmiştir. İthal maliyetlerinin gerilemesinde DTÖ taahhütleri çerçevesinde koruma oranlarındaki düşüşün de payı olmuştur. İthalattaki koruma oranlarının DTÖ taahhütleri çerçevesinde indirime tabi tutulması ithalatı cazip hale getirmiştir” (DPT;2001c:5).

“Türkiye’nin şekerde DTÖ taahhütleri, iç ve dış piyasa rekabet gücünü olumsuz yönde etkiler bir nitelik arz etmektedir. AB’ye üyelik durumunda sektörün rekabet gücünde ilerleme kaydedilecektir. AB’nin DTÖ taahhütleri gereğince uygulamakta olduğu Özel Koruma Tedbirleri (Safeguard Measures), ithalatta dünya fiyatlarının seyrine göre değişken koruma mekanizması getirdiğinden sektör ithalat ile gündeme gelecek haksız rekabetten korunacaktır” (DPT;2001c:5).

Türkiye’nin dış ticaret verileri, DTÖ TA taahhütlerinin uygulanmaya başlandığı yıl olan 1995 yılından itibaren Türkiye’nin genel ihracat ve genel ithalat rakamları içerisinde tarım ürünleri ihracat ve ithalat oranlarının sürekli bir düşme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Aşağıda yer alan Tablo 6’da görüldüğü gibi, 1995 yılında %9,86 olan tarımsal ihracatın genel ihracat içerisindeki payı, 2000 yılında %7,19’a, 2003 yılında ise %5,41’e düşmüştür. Bu durum Türkiye’nin uyguladığı yanlış tarımsal politikalarından ve GÜ’lerin taahhüt ettiği ortalama %36’lık tarife indirim oranının dünya tarım ihracatında tam bir serbestleşme sağlama konusunda yetersiz kalmasından kaynaklanmaktadır.

Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ve Türkiye

Tablo 6. Türkiye'nin Dış Ticareti ve Tarımın Dış Ticaretteki Payı (Milyon \$)

YILLAR	İHRACAT			İTHALAT			1-2
	Genel İhracat	Tarım Ürünleri İhracatı (1)	Tarımın Genel İhracattaki Payı (%)	Genel İthalat	Tarım Ürünleri İthalatı (2)	Tarımın Genel İthalattaki Payı (%)	
1980	2.910	1.672	57,46	7.909	51	0,64	1.621
1981	4.703	2.219	47,18	8.933	125	1,4	2.094
1982	5.746	2.140	37,24	8.843	176	1,99	1.964
1983	5.728	1.881	32,84	9.235	138	1,49	1.743
1984	7.134	1.749	24,52	10.757	418	3,89	1.331
1985	7.958	1.719	21,6	11.343	375	3,31	1.344
1986	7.457	1.886	25,29	11.105	457	4,12	1.429
1987	10.190	1.853	18,18	14.158	782	5,52	1.071
1988	11.662	2.341	20,07	14.335	499	3,48	1.842
1989	11.627	2.126	18,29	15.792	1.041	6,59	1.085
1990	12.959	2.347	18,11	22.302	1.318	5,91	1.029
1991	13.594	2.683	19,74	21.047	808	3,84	1.875
1992	14.719	2.204	14,97	22.870	1.178	5,15	1.026
1993	15.348	2.365	15,41	29.429	1.664	5,65	701
1994	18.105	2.457	13,57	23.270	1.209	5,2	1.248
1995	21.636	2.133	9,86	35.708	2.444	6,84	-311
1996	23.224	2.455	10,57	43.627	2.885	6,61	-430
1997	26.261	2.679	10,20	48.559	3.093	6,37	-414
1998	26.974	2.700	10,01	45.921	2.597	5,66	103
1999	26.588	2.394	9,00	40.671	1.814	4,46	580
2000	27.775	1.998	7,19	54.503	2.129	4,40	-131
2001	31.334	2.264	7,23	41.399	1.413	3,41	851
2002	36.059	2.089	5,79	51.554	1.707	3,31	382
2003	47.068	2.545	5,41	68.808	2.567	3,73	-22

Kaynak: TKB (2004b). Türkiye'nin Dış Ticareti ve Dış Ticaretindeki Tarımın Payı. İnternette 20.06.2004 tarihinde elde edilmiştir: www.tarim.gov.tr.

Tarımsal ithalat 1980 yılından beri artmakta fakat toplam ithalat içerisindeki payı düşmektedir. 1995 yılı itibarıyla %6,84 olan tarımsal ithalatın genel ithalat içerisindeki payı, 2000 yılında %4,40'a, 2003 yılında ise %3,73'e düşmüştür. Bu düşüş Türkiye'nin lehine gibi görünse de DTÖ TA'nın amaçları doğrultusunda yapılan tarife indirimlerinin, serbestleşme amacı ile örtüşmediğini ortaya koymaktadır.

İhracat Sübvansiyonları Alanındaki Etkiler

DTÖ TA ihracat sübvansiyonları konusunda her GOÜ gibi Türkiye'nin de taahhütleri şöyledir: 1986-1990 temel dönemi esas alınarak, ihracat sübvansiyonuna konu olan ürünlerin fiziksel miktarının yıllara göre eşit şekilde

%14 oranında azaltılması; 1986-1990 temel dönemi esas alınarak, ihracat sübvansiyonuna konu olan ürünler için yapılan bütçe harcamalarının, yıllara göre eşit şekilde %24 oranında azaltılması; yeni sübvansiyonların oluşturulmaması; indirim taahhütlerinin ürüne özgü olması; işlenmiş ürünlerde ihracat sübvansiyonlarına bütçe disiplinin konulması ve temel dönem boyunca ihracat sübvansiyonuna konu olmayan ürünlere ihracat sübvansiyonu verilmemesi.

İhracat sübvansiyonları ile ilgili olarak, Türkiye'nin, 1986-1990 yıllarında, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DFİF) ve vergi iadesi yoluyla veya 1991-1992 yıllarında bütçe yoluyla tarım ürünleri dış ticaretine uyguladığı sübvansiyonların ortalama değeri üzerinden indirim yapılması öngörülmüştür (Ertuğrul;2003:91). Özetle Türkiye ihracat sübvansiyonları alanında, 10 yıl içerisinde, ihracat sübvansiyonuna konu olan ürün miktarlarında %14, bütçe harcamalarında ise %24 oranında indirim yapmayı ve diğer ürünlere ilişkin yeni sübvansiyonların oluşturulmamasını taahhüt etmiştir.

Aşağıda yer alan Tablo 7'de Türkiye'nin DTÖ TA ihracat sübvansiyonları alanında seçilmiş ürünlere dair verdiği taahhüt listesi yer almaktadır.

Tablo 7. Seçilmiş Ürünlerde Türkiye'nin İhracat Desteği Taahhütleri

Ürünler	Harcama Taahhütleri (1000 \$)			Miktar Taahhütleri (1000 ton)		
	Temel Yıl	1995	2004	Temel Yıl	1995	2004
Buğday	36.077,0	640.424,3	27.418,5	574,2	2.126,8	493,8
Arpa	6.233,8	123.259,9	4.737,7	131,5	747,5	113,1
Buğday unu	1.894,4	9.542,7	1.438,7	65,3	475,4	56,2
İrmik	2.032,4	1.983,6	1.544,6	67,7	66,8	58,3
Malt	2.208,0	2.155,0	1.678,1	39,0	38,5	33,6
Zeytinyağı	2.340,5	2.284,3	1.778,8	23,4	23,1	20,1
Ayçiçeği yağı, rafine	3.126,3	2.866,5	2.377,5	72,2	94,5	62,1
Mısır yağı, rafine	787,6	768,7	598,6	13,1	12,9	11,3
Margarin	3.660,5	4.915,4	2.781,9	73,2	98,1	63,0
Sosis ve benzerleri	21,1	20,6	16,0	0,065	0,064	0,056
Diğer et mamulleri	22,6	22,0	17,1	0,080	0,079	0,069
Bisküvi, pastacılık ma.	2.778,2	2.551,1	2.111,4	19,4	25,1	16,7
Makarna, vermicelli	1.238,9	3.341,4	941,5	16,5	44,6	14,2

Kaynak: Çakmak, E. & Akder, H. (1999). Dünya Ticaret Örgütü-Tarım Anlaşması'nın Yeni Görüşme Dönemi ve Türkiye: Olanaklar, Kısıtlar, Stratejiler. Ankara: Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayını. s.5.

Türkiye yaklaşık 44 ürün (bazı durumlarda ürün grubu) için ihracat sübvansiyonunu sınırlayan taahhütte bulunmuş ve bu 44 ürün dışında ihracat sübvansiyonu vermeyeceğini de taahhüt etmiştir. Tablo 7 incelendiğinde en büyük payı tahıl grubunun aldığı görülmektedir. Toplam ihracat sübvansiyonu temel dönem itibarıyla 140 milyon \$'ı bulmaktadır. İhracat sübvansiyonu taahhütlerinin en önemli kalemleri buğday, arpa ve buğday unudur. Türkiye bu ürünlerle miktar ve harcamalarda önceden bindirme (front-loading) (miktarlarda

Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ve Türkiye

önceden artış gerçekleştirme) yapmayı tercih etmiştir. Bunun sonucunda taahhütler 2004 yılında gene temel yılı düzeylerinden %24 indirilmekte, fakat ilk yıllarda yüksek oranlarda sübvansiyon verme imkanı sürdürülmektedir. Bu temkinli davranış ile oluşabilecek kamu stoklarının elden çıkarılması için serbestlik kazanılmış ve böylece, buğday ve arpada destekleme alımı yapan Toprak Mahsulleri Ofisi'ne (TMO), arz fazlası olması durumunda, bu ürünleri sübvansiyonlu fiyatlardan ihraç etme imkanı sağlanmıştır. Diğer yandan, aynı özen şeker için gösterilmemiştir. TA'ya göre şeker listede yer almadığından sübvansiyonlu ihracatı yasaktır (Çakmak, Kasnakoglu ve Akder;1999:82-83). Türkiye'nin ihracat sübvansiyonları konusunda izlediği genel eğilim, yüksek miktar ve harcamalarla başlayıp, hızlı indirim yapmak olmuştur (Çakmak;2004:17).

Tablo 8. Türkiye'de Tarım Sektörüne Verilen İhracat Sübvansiyonları

Yıllar	Harcanan Değer (Milyon \$)	Ürün Sayısı
1996	17.636.950	5
1997	38.697.287	18
1998	29.080.166	15
1999	27.996.384	17
2000	27.332.392	16

Kaynak: WTO (1996,1997,1998,1999,2000,2001). WTO Notifications. İnternette 29.06.2004 tarihinde elde edilmiştir: http://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/turkey_e.htm.

Tablo 8'de TA'dan sonra Türkiye'de tarım sektörüne verilen ihracat sübvansiyon değerleri ve miktarları yer almaktadır. Sübvansiyon verilen ürün miktarları ve kalemleri DTÖ'ye her yıl bildirilmekle birlikte, en son bildirim 16 Ağustos 2001 tarihinde verilen ve 2000 yılına ilişkin ihracat sübvansiyonlarını gösteren G/AG/N/TUR/13 sembol no'lu belgedir*. 1996 yılından itibaren verilmekte olan bu listelere göre ihracat sübvansiyonlarında miktar ve değer olarak DTÖ taahhütleri dışına çıkmamıştır. Hatta, DTÖ'ye verilen bildirimlerden elde edilen verilere göre, Türkiye, anlaşma çerçevesinde 44 üründe ihracat sübvansiyonu verme hakkı elde etmiş olmasına rağmen, anlaşmanın uygulamada olduğu süre içerisinde azami 18 üründe, bu 18 ürünün çoğunda da üst sınırın altında sübvansiyon vermiştir. Bunun nedeni; bütçe olanaklarının yetersizliği yanında, 1980'den itibaren uygulanan politikaların tarım sektörünü korumama konusundaki tutumudur. Dolayısıyla Türkiye'nin ekonomik durumu ve uyguladığı politikalar sonucu, ihracat sübvansiyonları alanında DTÖ TA çerçevesinde herhangi bir sorunla karşılaşmamıştır.

Bunun yanında Türkiye, her yıl sadece taze sebze ve meyve, zeytinyağı, konsantre meyve suyu ve tavuk ürünleri gibi ürün kalemlerine değişen oranlarda ihracat sübvansiyonu vermiştir. Bu nedenle, 1996 yılından itibaren ne ürün kalemlerinde ne de verilen sübvansiyon miktarlarında çok fazla bir değişiklik

* Bkz. WTO, WTO Notifications, http://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/turkey_e.htm.

olmamış ve daha önce de belirttiğimiz gibi bağlayıcı taahhüt miktarları dahilinde kalınmıştır. Bu durumda ihracat sübvansiyonu taahhütlerinin Türkiye'nin tarım ürünleri dış ticaretine negatif ve pozitif yönden fazla bir etkisi olmamıştır. İhracat sübvansiyonlarında sadece dünya tarım piyasalarında bir dalgalanmanın etkisi olacaktır. Bu durumda, canlanması beklenen piyasalara bağlı olarak sübvansiyon miktarının da taahhütler dahilinde kalmak kaydıyla artacağı söylenebilir. Fakat bazı GÜ'lerin, amacına uygun kullanılmayan yüksek sübvansiyon oranları yüzünden dünya piyasalarında meydana gelen aşırı fiyat düşmeleri, taahhütleri çerçevesinde kalan Türkiye için zor bir durum yaratmaktadır(Sakarya;2003:1). Özellikle AB tarafından uygulanan sübvansiyonlar, Türkiye gibi tarımsal ihracat performansı olan GOÜ'lerin bu olanaklarını değerlendirmelerinde engel oluşturmaktadır.

İç Destekler Alanındaki Etkiler

Çalışmanın ilk bölümünde açıklandığı gibi, normal koşullarda tarımsal destekler alanında GOÜ'lerin yapması gereken, 1986-1988 dönemi temel alınarak, indirim taahhüdü gerektirmeyen desteklerin dışında kalan ve tüm tarım üreticilerine yapılan yıllık desteğin parasal ifadesi olan TDÖ esaslarına göre, iç desteklemeleri 10 yıl içerisinde ve yıllara göre eşit şekilde toplam %14 oranında azaltmaktır. Türkiye'de ise iç destek harcamaları yoluyla yapılan yardım miktarı, üretim değerinin %10'unun altında kaldığı için "de minimis" kapsamına girmektedir (Kıymaz;2000:1). Bu nedenle, Türkiye'nin yurtiçi desteklerde herhangi bir indirim taahhüdü bulunmamaktadır.

Ancak, "de minimis" kapsamı içerisinde yer almak, ileride de hiçbir ürün için %10'luk destek üst sınırının aşılmayacağı yönündedir. İç destek indirimine temel teşkil eden toplam destek, TDÖ ve eşdeğer destek ölçümü yöntemlerinden biri ile hesaplanabilmektedir. Ancak eşdeğer destek ölçümü yöntemi, TDÖ'nün mümkün olmadığı durumlarda uygulanabilecektir. Türkiye, istatistiki açıdan yaşadığı sıkıntılar nedeni ile eşdeğer destek ölçümü yöntemini tercih etmiştir.

Türkiye tarımsal üretim değerinin %42'si için üretici destek eşdeğeri (ÜDE)* ve tüketici destek eşdeğeri (TDE)** hesaplanmaktadır. ÜDE, 1998 yılı geçici sonuçlarına göre, %39 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç, 1986-88 ortalaması olan %26 ve 1996'daki %25'lik seviyesinden oldukça yüksek olup, OECD ortalaması olan %37'nin üzerine yükselmiştir. Bu durum, izlenen yüksek destekleme alım fiyatı politikasından kaynaklanmaktadır. Türkiye için hesaplanan ÜDE içerisinde dünya fiyatlarından farklılaşmayı ifade eden pazar fiyat desteği'nin payı, 1986-88 ortalaması %72, 1992-94 ortalaması %78 iken 1998'de %86'ya yükselmiştir.

---

* ÜDE, tarım politikaları sonucunda belli bir yılda tüketicilerden ve vergi mükelleflerinden (bütçeden) üreticilere yapılan tarımsal transferleri gösterir. Bu transferler, pazar fiyat desteği, doğrudan ödemeler, girdi destekleri, faiz sübvansiyonları, genel hizmetler ve diğer teşviklerle ilgili ödemeleri kapsar.

** TDE, tarım politikaları sonucunda belli bir yılda üreticilerden ve vergi mükelleflerinden tüketicilere yapılan tarımsal transferleri gösterir. Eksi olduğu zaman uygulanan tarım politikaları sonucunda tüketicilere izafi vergi yükü anlamı taşır.

ÜDE'nin geri kalan bölümünün önemli bir kısmı ise faiz sübvansiyonları ve girdi desteklerinden oluşmaktadır (Ülgüray;2002:1). Ancak bu uygulamalar 2002 itibarıyla kaldırılmıştır.

TA uyarınca, tarım sektöründe uygulanan yatırım ve girdi desteklerinin tümü, ticaret veya üretim üzerinde bozucu etkisinin olmadığı ya da minimum olduğu düşüncesi nedeni ile indirim taahhütleri kapsamı dışında bırakılmıştır. Türkiye 2001 yılı itibarıyla girdi sübvansiyonu uygulamamaktadır. TA dahilinde olmadığı halde Türkiye'nin girdi sübvansiyonlarını kaldırması bu durumda zorunlu olmayan bir uygulamadır. Bunun yanında, DTÖ tarafından önerilen fiyat desteğini azaltma ve bundan doğacak zararları doğrudan ödemeler yoluyla karşılama önerisi Türkiye tarafından kabul edilmiştir. Bu amaçla Doğrudan Gelir Desteği (DGD) uygulamasına geçilmiş, DGD uygulamasının finansmanı, ilk yıl Dünya Bankası'ndan alınan program ve yatırım kredisi ve bütçeden ayrılan kaynak ile karşılanmıştır.

İLERİ TARIM MÜZAKERELERİNDE TÜRKİYE'NİN MÜZAKERE POZİSYONU

Türkiye'de, İleri Tarım Müzakerelerine yönelik olarak yapılan çalışmalar için, çeşitli bakanlıklar, müsteşarlıklar, üniversiteler ve enstitülerden oluşan bir Ulusal Çalışma Grubu oluşturulmuştur. Ulusal Çalışma Grubu faaliyetleri çerçevesinde, TA'nın yürürlüğe girdiği tarihten günümüze kadar geçen süre içerisinde, Türkiye'nin TA'nın uygulanması konusunda karşılaştığı güçlükler, yapılan tarım reformu uyarınca tarımsal destekleme politikasında ve TA sonrasında tarımsal üretim ve dış ticaret yapısında meydana gelen değişiklikler dikkate alınarak tespit edilen müzakere önerisi, 5 Şubat 2001 tarih ve G/AG/NG/W/106 sembol no'lu DTÖ belgesi^{***} olarak yayımlanmış ve Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM) Tarım Komitesinin 22-23 Mart 2001 tarihlerindeki toplantısında sunulmuştur.

Türkiye bu belgede, pazara giriş konusunda, tarifelendirme sürecinin, GOÜ'lerin pazara erişim şartlarında GÜ'ler karşısında haksızlığa uğramalarına sebep olduğunu ve daha fazla tarife indirimine karşı ihtiyatlı yaklaştığını vurgulayarak, Türkiye açısından daha fazla tarife indiriminin sadece GÜ'lerin ihracat teşvikleri ile iç desteklerinin önemli ölçüde düşürülmesi ya da kaldırılması halinde mümkün olabileceğini belirtmiştir. İhracat sübvansiyonları alanında ise Türkiye, Cairns grubunun görüşüne paralel olarak, daha önce bahsedilen haksız rekabet ortamının ve yerel üretim kapasitelerinin uğradığı zararın ortadan kaldırılabilmesi için, GÜ'lerin ihracat sübvansiyonlarında eliminasyona gitmelerinin ya da kayda değer indirimler yapmalarının gerekli olduğunu düşünmektedir. DTÖ TA gereği, "de minimis" kuralına tabi olan ve bu nedenle iç destekler alanında taahhütte bulunmayan Türkiye, G/AG/NG/W/106 simgeli müzakere teklif metninde, tarımsal yapıların politika hedeflerine bağlı olarak değişkenlik arz ettiklerinden, yurt içindeki

^{***} Bkz. WTO, WTO Negotiations on Agriculture: Proposal by Turkey, http://www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/negoti_e.htm.

destek politikalarının doğaları itibariyle dinamik olduğunu ve GOÜ'lerde etkili bir yurt içi destek stratejisinin gerekli olduğunu vurgulamış ve bu nedenle GOÜ'ler için %10 olan “de minimis” yüzdesinin artırılması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca iç desteklerle ilgili olarak, kutu tanımlamalarına açıklık getirilmesi görüşünü de belirtmiştir.(WTO;2001:1).

Türkiye'nin bu teklifleri, İleri Tarım Müzakerelerindeki pozisyonunu ortaya koymaktadır. Anlaşma sonucu, GOÜ'lerin GÜ'lere oranla pazarlarını daha fazla açmış olduklarını belirten Türkiye, GOÜ'lerden yana görüş bildirmiş olmaktadır.

31 Temmuz 2004 tarihinde alınan Çerçeve Karar ise Türkiye'nin önerdiği teklifleri tam olarak karşılamasa da, Türkiye'nin tarımsal yapısında büyük değişiklikler meydana getirmeyecektir. Örneğin iç desteklerde Türkiye “de minimis” içerisinde kaldığından ve “de minimis” yaklaşımında bir değişiklik gündeme gelmediğinden iç destekleme miktarlarında bir farklılık beklenmemektedir. Ancak 2005'de, %10'luk sınır aşağı çekilirse şu anda destekleme kapsamında olan ürünlerde sorun yaşanabilir. Yeşil kutudaki desteklemelerin çeşit ve miktarlarına bir sınırlama getirilmediği için, şu anda Türkiye'de yoğunlukla uygulanan DGD sistemi açısından da bir sorun yaşanmayacaktır denilebilir. Pazara giriş alanında, yüksek vergilerin daha fazla, düşük vergilerin daha az oranda indirilmesi karara bağlandığından, yeterli koruma sağlamamakla birlikte uygulanan mega-tarifelerdeki indirim, et ve tahıl grubu ürünlerde sorunların doğmasına neden olacaktır. Bu ürün gruplarında ithalat artışı meydana gelebilecektir. Uygun bir tarihte tamamen kaldırılması kararı alınan ihracat sübvansiyonları alanında ise, zaten çok az miktarlarda uygulanan ihracat sübvansiyonunun kaldırılması büyük bir negatif etkiye sebep olmayacak, hatta GÜ'lerin de tamamen kaldıracağı ihracat sübvansiyonları, dünya tarımsal ticaretini daha adil bir hale getirebilecektir. İhracat kredilerinin bu kapsamda değerlendirilmemesi ve uygulamasında bir kısıt olmaması Türkiye açısından bir avantaj olarak görülebilir.

Sonuç olarak; belirlenen Çerçeve Karar, “bundan sonra yapılacak ticaret müzakerelerinin dayanacağı esaslarla ilgili bir mutabakat metni niteliğindedir. Ülkeler, müzakerelerde, bu esaslar çerçevesinde, kendi çıkarlarına uygun tutum izleyecektir. Türkiye'nin de “Tarım Stratejileri” ışığında kendi çıkarlarını savunacak hazırlıklardan sonra müzakerelere katılması önem taşımaktadır. Bu bağlamda, özellikle özel ve hassas ürünlerin tanımı, strateji belgesinde yer alan tedbirlerin yeşil kutuda yer alması, “de minimis” istisnasının GOÜ'ler için % 10'un altına düşürülebilmesi gibi konularda hazırlıklı olarak müzakerelere katılması gerekmektedir” (TKB;2004a:1).

SONUÇ

DTÖ TA, uluslararası alanda tarımsal ticaretin önündeki engelleri ortadan kaldırmaya yönelik olarak getirdiği düzenlemeler ile önemli bir adım olarak nitelendirilmektedir. Ancak, Anlaşma, dünya tarım ticaretine yeterince adillik ve serbestlik kazandıramamıştır. Bunun nedeni; GÜ'lerin sadece söylemde kalan serbestleşme çabaları ve Anlaşma'da GOÜ'lere tanınan ayrıcalıkların

Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ve Türkiye

sınırlılığdır. Çerçeve Karar'da da GOÜ'lere yönelik olarak büyük ayrıcalıklar yer almamaktadır.

Türkiye'de, 1980'den itibaren, tarım gözardı edilmeye başlamıştır. Destekleme alımı kapsamındaki ürün sayısı ve destekleme fiyat seviyeleri zaman içerisinde giderek düşmüştür. Bazı destek türleri (girdi sübvansiyonları) uygulamadan kaldırılmış, yerine doğrudan ödeme niteliğindeki DGD sistemi getirilmiştir. Ayrıca, tarımsal KİT'lerin özelleştirilmesine dair çalışmalar sürmektedir. Bütün bunlar IMF imzalı tarım reformuna ve DTÖ TA'ya uyum için gerçekleştirilen uygulamalardır. Tarımı, "sanayileşen bir ülkede tarımın yeri yoktur" gibi yanlış bir mantıkla serbestleştirme çabaları bu sektörü kendi kaderi ile baş başa bırakmak demektir.

Yaklaşık yirmi beş yıldır uygulanan dışa açık ve korumasız politikalar nedeni ile, Türkiye, DTÖ TA'ya uyum konusunda fazla sıkıntı çekmemiştir. Başka bir ifade ile Türkiye zaten tarımsal serbestleşmeyi kendiliğinden gerçekleştirmiştir denilebilir. Tarım alanında küresel boyutta bir serbestleşme sağlanabilirse, Türkiye zarar görmeyecektir. Bunun nedeni, zaman içerisinde azalsa da, tarım sektörünün Türkiye'de halen önemini korumasıdır. Günümüzde GSMH'nin yaklaşık %12'si tarımsal üretimden elde edilmektedir ve bu pay çok büyük olmasa da, önemli bir ihracat potansiyelinin ifadesidir. Anlaşma, yukarıda açıklanan konularda Türk tarımında çok büyük değişikliklere neden olmasa da, Türk tarımı GÜ'lerin uygulamakta olduğu korumacı tarımsal politikalardan etkilenmektedir. Türkiye'nin verdiği taahhütlerden çok, AB ÖTP'sine uyum konusunda (yapısal ve finansal açıdan) zorlanacağı açıktır. Türkiye bu konuda bir ikilemde kalmıştır denilebilir. Bunun nedenleri; AB'nin bütçe olanakları ve siyasi gücü nedeni ile çok büyük bir tarım sübvansiyonu sağlayabilmesi ve destek çeşitlerinin farklılığıdır. Serbestleşme yönündeki ciddi söylemlerine rağmen AB, hala en büyük çiftçi sübvansiyoncusudur.

2005 yılında gerçekleştirilecek olan Bakanlar Konferansında, AB ve diğer GÜ'lerin talepleri bastırılabilirse, DTÖ TA'nın asıl amacı olan serbest ve adil tarımsal ticaretin uzun dönemde gerçekleşmesi mümkün olabilir. Ancak, tarım kesimi için koşulsuz ve sınırsız bir serbestleşmenin büyük sorunlar yaratacağını da belirtmek gerekmektedir. Yapısal sorunlarını henüz aşamamış ve devlet desteğine gereksinim duymayacak bir gelişmişlik düzeyine ulaşmamış olan Türkiye'nin de içinde bulunduğu GOÜ'ler için, bu tür bir politika, tarımsal faaliyetlerin sonunu getirecek tehlikeler içermektedir.

Bu temel endişe ve eleştiriler bağlamında DTÖ'nün kurallarını yeniden oluşturmak için, Türkiye'nin de içinde bulunduğu GOÜ'lerin öncülüğünde ortak bilimsel çalışmalar yapılması ve uluslararası düzeyde politik çabalar harcanması gerekmektedir. Tarımsal vergilendirme, para ve ticaret politikaları, toprak rejimi ve eğitim sistemi gibi unsurlar, destekleme politikalarını tamamlayacak diğer politika araçları olarak görülmelidir.

KAYNAKLAR

- Alpar, C. & Ongun T. (1988). Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar, Azgelişmiş Ülkeler Yönünden Değerlendirme. İstanbul.
- Anonim (2002). DTÖ Üyelerinin Ticaret Politikası Eğilimleri. İnternette 23.02.2004 tarihinde elde edilmiştir: http://www.turkishtime.org/ekim/6_2_tr.htm.
- Ay, A. & Karaçor, Z. (2005). GATT'tan Dünya Ticaret Örgütüne. Yayınlanmamış Çalışma.
- Brinard, H. G. (1975). Uluslararası İlişkiler. Ankara.
- Çakmak, E. & Akder, H. (1999). Dünya Ticaret Örgütü-Tarım Anlaşması'nın Yeni Görüşme Dönemi ve Türkiye: Olanaklar, Kısıtlar, Stratejiler. Ankara: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Yayını.
- Çakmak, E. (2004). Tarımda Liberalizasyon Politikaları. Türktarım Dergisi, 155, 16-19.
- Çakmak, E., Kasnaoğlu, H. & Akder, H. (1999). Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye. İstanbul: TÜSİAD Yayını.
- Çıplak, U. & Yücel, E. M. (2004). İthalatta Koruma Önlemleri ile Tarım ve Gıda Fiyatları. İnternette 30.06.2004 tarihinde elde edilmiştir: <http://www.tcmb.gov.tr/research/discus/WP0401TUR.pdf>.
- DPT (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara: DPT Yayını.
- DPT (2001a). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gıda Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu Et ve Et Ürünleri Sanayii Alt Komisyon Raporu. Ankara: DPT Yayını.
- DPT (2001b). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gıda Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu Süt ve Süt Ürünleri Sanayii Alt Komisyon Raporu. Ankara: DPT Yayını.
- DPT (2001c). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gıda Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu Şeker Sanayii Alt Komisyon Raporu. Ankara: DPT Yayını.
- DTM (2002). DTÖ Mal Ticareti Anlaşmaları: Tarım Anlaşması. İnternette 31.10.2003 tarihinde elde edilmiştir: <http://www.dtm.gov.tr/anl/dto/TARIM-ANL.htm>.
- DTM (2004a). 31 Temmuz 2004 Tarihinde Yayımlanan Genel Konsey Taslak Karar Metnine İlişkin Not. İnternette 03.08.2004 tarihinde elde edilmiştir: <http://www.dtm.gov.tr/anl/DTO/TEMMUZ-2004.htm>.
- DTM (2004b). Türkiye Tarım Ürünleri Ortalama Tarife Oranları. T.C. DTM İthalat Genel Müdürlüğü'nden 26.11.2004 tarihinde elde edilmiştir.
- Ertuğrul, C. (2003). Tarım Ürünleri Dış Ticaretinde Korumacılık ve Dünya Ticaret Örgütü. Tarım ve Mühendislik Dergisi, 66-67, 80-94.
- Ertürk, E. (1993). Ekonomik Entegrasyon Teorisi. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Ethier, W. J. (1984). International Economics. London.

Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ve Türkiye

Karaca, A. (2002). Pamuk, Tekstil ve Konfeksiyon Sektörlerine İlişkin Düzenlemeleri İçeren Uluslararası Anlaşmalar: Dünya Ticaret Örgütü Tekstil ve Giyim Anlaşması, Tarım Anlaşması. İnternette 06.11.2003 tarihinde elde edilmiştir:

<http://www.aeri.org.tr/Pamuksempozyumu2002/Word/ayhan%20karaca.doc>.

Katırcıoğlu, Ş. (2002). Küreselleşme, Tarım ve Pamuğun Geleceği. İnternette 06.11.2003 tarihinde elde edilmiştir:

<http://www.aeri.org.tr/Pamuksempozyumu2002/pamuksempozyumu2002.htm>.

Kıymaz, T. (2000). Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Temel Ürünlerde (Hububat, Şeker ve Süt) Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikaları ve Bunların Hammadde Temini Açısından Gıda Sanayiine Etkileri. İnternette 06.05.2004 tarihinde elde edilmiştir: <http://ekutup.dpt.gov.tr/gida/ab/kiymazt/hammadde.pdf>.

Potter, C. & Burney, J. (2002). Agriculturel Multifunctionality in the WTO – Legitimate Non-trade Concern or Disguised Protectionism?. *Journal of Rural Studies*, 18, 35-47.

Resmi Gazete, 25 Şubat 1995.

Sakarya, O. (2003). DTÖ Tarım Anlaşması ve Anlaşma Sonrasında Türkiye'nin İzlediği Müzakere Pozisyonu. İnternette 17.02.2004 tarihinde elde edilmiştir: <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/nisan2003/dto.htm>.

Şahinöz, A. (2002). Dünya Ticaret Örgütü'nün Dönüşümü. Küreselleşme ve Türkiye Tarımı, Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, 177-189.

Şahinöz, A. (2003). AB ve Türkiye Tarım Politikalarında Değişim Eğilimleri. İnternette 02.11.2003 tarihinde elde edilmiştir: <http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/abgst03/09.pdf>.

TKB (2003). 2002 Tarifeleri. T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'ndan 26.11.2004 tarihinde elde edilmiştir.

TKB (2004a). DTÖ Doha Kalkınma Gündemi, Tarım Müzakereleri Çerçeve Metninin Türk Tarımı Açısından Değerlendirilmesi. İnternette 17.09.2004 tarihinde elde edilmiştir: http://www.tarim.gov.tr/arayuz/9/icerik.asp?efl=sanal_kutuphane/sanal_kutuphane.htm&curdir=\sanal_kutuphane&fl=../sanal_kutuphane2/dto/dto_kalkinma_gundemi.htm.

TKB (2004b). Türkiye'nin Dış Ticareti ve Dış Ticaretindeki Tarımın Payı. İnternette 20.06.2004 tarihinde elde edilmiştir: www.tarim.gov.tr.

Turan, G. G. (1980). Uluslararası Para Sistemi, Dünü ve Bugünü. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ülgüray, D. (2002). Türk Tarım Politikaları İle İlgili Reform Önerileri. İnternette 08.04.2004 tarihinde elde edilmiştir: <http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/5tk02/02.pdf>.

WTO (1995). Agreement on Agriculture. İnternette 07.06.2005 tarihinde elde edilmiştir: http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/14-ag.doc.

WTO (1996,1997,1998,1999,2000,2001). WTO Notifications. İnternette 29.06.2004 tarihinde elde edilmiştir: http://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/turkey_e.htm. 2004a

- G/AG/N/TUR/1 (1996)
- G/AG/N/TUR/5 (1997)
- G/AG/N/TUR/7 (1998)
- G/AG/N/TUR/9 (1999)
- G/AG/N/TUR/11 (2000)
- G/AG/N/TUR/13 (2001)

WTO (2000). Gren Box Measures. İnternette 19.06.2005 tarihinde elde edilmiştir: http://www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/ngs2_e.doc.

WTO (2001). WTO Negotiations on Agriculture: Proposal by Turkey. İnternette 29.06.2004 tarihinde elde edilmiştir: http://www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/negoti_e.htm.

WTO (2003). Agriculture: Fairer Markets for Farmers. İnternette 07.06.2005 tarihinde elde edilmiştir: http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm3_e.htm.

WTO (2004). WTO Agriculture Negotiations, The Issues and Where We Are Now?, İnternette 07.06.2005 tarihinde elde edilmiştir: http://www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/agnegs_bkgrnd_e.doc.

Yayla, A. (2003). Cancun'un Sevindirici Sonucu. Piyasa Dergisi, 8, 161-164.